

apokalyptiska visioner. I samspråk med poststrukturella tänkare, såsom Michel Foucault (1926–1984), förstår hon minnet som ett ”rum för urval” (*space of selection*). Berättelser, bilder och ritualer i detta rum används för att konstruera minnen. Dessa minnen både formar och formas av förnimmelser av kriser. Metzger ser i dessa *heterotopier* något som förenklar verkligheten. I 1800-talets diskurser finner hon exempel på heterotopier som motiverar till handling, exempelvis ”det nya Jerusalem” som beteckning för det framtida London. Avslutningsvis diskuterar Metzger skrivna och målade ”apokalypser” från samma tid – av Mary Shelley (1797–1851) och Lord Byron (1788–1824) respektive William Turner (1775–1851), John Martin (1789–1854), Albert Goodwin (1845–1932) och Caspar David Friedrich (1774–1840) – och finner i deras framställningar av den sista människan i världen en dekonstruktion av klassisk apokalyps så till vida att de inte längre innefattar frälsning.

I sin helhet bjuder antologin på en mycket bred och mångfacetterad mosaik av historiska analyser med olika infallsvinklar och omfång. Meyhoff Brinks bidrag om antiklerikala satirer framstår som antologins mest originella bidrag men jag vill även framhålla McLeods kapitel, som låter de flesta av antologins aspekter (nationalitet, klass, sekularisering, genus och konfession) samspela i undersökningen av förhållandet mellan religion och idrott.

Antologins bredd och heterogenitet utgör både en styrka och en svaghet och det korta förordet lyckas inte riktigt visa förbindelselinjerna mellan de olika bidragens ”sammanslagande konflikter”. Till vilka samtida processer i det protestantiska Europa relaterar exempelvis de romersk-katolska vallfärderna till relikier och stigmatiska kvinnor? Vilka är de ”kulturer” som sägs stå i konflikt med varandra? Några hänvisningar till kulturvetenskapernas omfattande diskussion om kulturens betydelse och väsen hade kanske kunnat utgöra en förbindande länk mellan bidragen. För en

orientering i boken i sin helhet hade dessutom ett sakregister varit till större hjälp än ett personregister. Ändå är det en mycket läsvärd antologi som på ett ofta unikt och originellt sätt visar på ett helt panorama av religiösa aspekter i framväxten av det moderna Europa.

Michael Nausner
FD, Uppsala

DOI: 10.51619/stk.v98i1.23943

Martina Prosén. *A Rhythm that Connects My Heart with God: Worship, Ritual and Pentecostal Spirituality as Theology*. Lund: Lund University. 2021. 387 pp.

Martina Prosén defended her PhD dissertation at a *viva voce* in August 2021. I had the privilege of acting in the role of “faculty opponent” and was able to read and engage with her work in some depth. It is a pleasure to write this book review and engage with an emerging scholar in the field of Pentecostal studies.

The research project upon which this dissertation is based has two main aims, one descriptive and analytic, the other creative and constructive. The first is to produce a multi-layered analysis of worship in two Pentecostal-charismatic churches in urban Kenya using a combination of theological and ritual perspectives. The second is to propose a theology of worship from a Pentecostal theological perspective. The book includes an Introduction which discusses worship, Pentecostal spirituality as theology, the two churches in some detail (Mavuno Church, Bellevue and Christ is the Answer Ministries, Woodley), the research context, and the rationale for the study.

The second chapter explains the research method and how worship is considered as a *modus theologica*, as it is an interactive and lived ritual. There is also a discussion of theory, research design, and ethical considerations. The fieldwork for this study was basically ethnography that included observa-

tion, interviews, analysis of song lyrics, and a survey of congregational background information. In all, Prosen attended 45 services, made 90 hours of video or audio recordings, interviewed 40 different people which produced 40 hours of material, and analyzed 90 song lyrics, 20 of which were written in Swahili. There were 630 questionnaires gathered and analyzed. Following this chapter is an “interlude”, which describes the nature of Sunday worship in the two churches studied. This is a really helpful feature and gives the reader a real flavour of the churches and their worshipping life.

Four key themes emerge from the data and they are theorized in the subsequent chapters. First, worship is regarded as ritualized practice and it is labelled as *orthopraxis* (chapter 3), that is a performance that contains ritual dynamics and includes certain core elements (preparation, actors and roles, objects and places such as technology, dress and architecture, language and vocal interactions, and ritual sound, which is a form of oral liturgy). Second, worship is regarded as an embodied practice or *orthopathos* (chapter 4). It includes bodies in movement, the clothes worn for the purpose of worship, being together as one corporate body, as well as demonstrating affectivity. Third, worship is appreciated as a theologizing practice or *orthopistis* (chapter 5), giving expression to *lex canendi*, *lex credendi* (what one sings is what one believes and *vice versa*). Through an analysis of the lyrics, themes from Scripture emerge, such as the “tabernacle” and the “throne”, as well as a Christological centre linked to soteriology. Fourth, worship is described as an integrated and transformative spirituality, or *orthodoxa* (chapter 6), and which links to the other main themes. Through the practice of singing there is a *unio mystica* that impacts and changes the worshippers as they meet with God and are empowered to live a worshipping lifestyle, expressed through “a life of love”. There is no separate conclusion, rather the final section of chapter 6 functions like a conclusion.

The Appendix contains interview and observation guides, the questionnaire, plus the results of the data collected from the two churches. Primary sources are listed as interviews, observations, lyrics, surveys, and other sources. Finally, there is a bibliography, which includes a good range of secondary sources.

There are a number of strengths to this research. These include: (1) original empirical data gathered from churches in Kenya that represent African Pentecostalism in a rich and varied manner; (2) a good analysis of the data such that the theorizing makes sense and the theory that is built is rooted in the data gathered; (3) an interdisciplinary design that brings theology and anthropology into fruitful dialogue; and (4) a significant contribution at the boundary of knowledge such that subsequent congregational studies of worship among Pentecostals should refer to this work.

There are, however, a few weaknesses, which include: (1) the congregational survey design could have been developed and included some theoretical constructs to be tested; (2) congregational voices appear to be minimized and they should be elevated in the discussion because of their importance; (3) the theory of socialization might have been used more extensively because of the importance of learning theology and ritual through group membership and participation; and (4) some gaps in the literature, for example discussions by Margaret Poloma, Andy Lord, Samuel Muindi, and the undersigned are missing. These sources could have contributed to the development of the discussion significantly.

I enjoyed reading this dissertation very much and I appreciated the fact that it was well written, organized appropriately, and was full of scholarly insight. Overall, this is an impressive piece of research and, despite the weaknesses noted above, I look forward to seeing it influence the scholarly discussion in the future. All students and scholars of Pentecostal worship should read this book

and those who have a general interest in congregational studies will also find this study fascinating and insightful.

Mark J. Cartledge
Professor, London

DOI: 10.51619/stk.v98i1.23944

Sven Rubenson et al. (red.). *Colonial Power and Ethiopian Frontiers 1880–1884*. Lund: Lund University Press. 2021. 312 s.

Colonial Powers and Ethiopian Frontiers 1880–1884 är en nytutkommen publicering av den fjärde delen av serien *Acta Aethiopica*, vars första del kom ut 1987 med Sven Rubenson som huvudredaktör. Nästan tvåhundra dokument har noggrant samlats och skannats in, översatts och försetts med textkritiska kommentarer av redaktörerna. Texterna har ursprungligen skrivits på ett flertal språk, med olika syften och av allt från studenter till kejsare.

Åren som står i centrum för boken utgjorde en dramatisk tid på Afrikas horn, alldeles innan Berlinkongressen 1885, då de europeiska nationerna undvek konflikt genom att fördela koloniala intressesfärer, och 1896, då Menelik II (1844–1913) vann slaget vid Adwa över den italienska armén. Det slaget kom bland annat som en följd av olika översättningar av en tidigare överenskommelse mellan Italien och Abessinien. Yohannes IV (1837–1889) och Menelik, som efterträdde Yohannes som kejsare, strävade efter goda förbindelser med de europeiska stormakterna Frankrike, Italien, Tyskland och Storbritannien. Flera texter i samlingen tar upp denna politiska tematik med en kristen regent som söker samförstånd med sina motparter i Europa.

Detta referensverk har dock en bredd som går långt bortom internationella relationer och koloniala förbindelser. Här rymms allt från privata handelsavtal till privata brev rörande mission, kristen tro och reflektioner över livet. Sven Rubenson (1921–2013) arbetade flera år med att samla material

till sitt stora verk om Etiopiens överlevnad som nation under imperialismens tidevarv. I detta ingick att samla handskrifter och andra primärkällor för att kunna kontrollera vad som verkligen skett. Som alltid när det gäller historieskrivning så finns flera olika versioner av händelserna och att kunna gå tillbaka till källorna är grunden i humanistisk forskning. Rubensons värdefulla arbete har institutionaliserats kanske framför allt på två sätt: dels genom uppbyggnaden av den historiska institutionen vid universitetet i Addis Abeba, med samvetsgranna forskare som Amsalu Aklilu (1929–2013), Getachew Haile (1931–2021) och Shiferaw Bekele, som kunnat fortsätta sina verk trots skiftande politiska förutsättningar för akademisk forskning, dels genom *Acta Aethiopica*-serien, som samlat viktiga historiska dokument från hela 1800-talet. Denna fjärde volym av serien ska ses i detta sammanhang.

Urkunder är trots postmodernismens intåg i akademiska institutioner fortfarande grunden för en historieforskning som går vidare än allmänt tyckande. Källor i sig behöver dock granskas innan de kan tolkas. Här kommer *Acta Aethiopica*-serien till sin rätt. Genom att sätta originaltexter sida vid sida med engelska översättningar kan forskare få tillgång till material som annars kunde vara otillgängligt eller oförståeligt. De utgivna texterna är översatta från original och tidigare översättningar från amhariska, arabiska, engelska, franska, ge'ez, italienska och svenska. De källkritiska kommentarer som följer på varje text är också ovärderliga. Genom att diskutera personer, årtal och kontext sätts texterna i sitt sammanhang och historikerna kan börja sitt verk.

Kanske har *Colonial Powers and Ethiopian Frontiers 1880–1884* sin största betydelse just som grund för fortsatt forskning. För bibliotek som har en etiopisk samling tillhör *Acta Aethiopica*-serien referensverken. Denna fjärde del är den naturliga fortsättningen på bokserien och försvarar därför sin plats som standardverk.